

Jacek Rabus

O teorii ofiary

Richard Schenk (red.), *Zur Theorie des Opfers. Ein interdisziplinäres Gespräch*, Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, s. 342, (seria: Collegium Philosophicum).

Problematyka ofiary, która jest tematem niniejszej książki przez długi czas interesowała przede wszystkim religioznawców i teologów. Ale jak zauważa we wstępie redaktor omawianej pracy, za sprawą doświadczeń charakterystycznych dla dwudziestego wieku, a ma on tutaj na myśli m. in. systemy totalitarne, zagadnienia wiążące się z ofiarą domagają się znacznie szerszego ujęcia. W opublikowanej w 1944 roku *Dialektyce oświecenia*, Horkheimer i Adorno charakteryzując zachodnią kulturę pisali: „Historia cywilizacji to historia introwersji ofiary. Innymi słowy: historia wyrzeczenia. Każdy, kto się wyrzeka, daje ze swego życia więcej niż w zamian dostaje, daje więcej niż życie, którego broni”. Kilkadziesiąt lat później próbę opisanie zachodniej cywilizacji ze szczególnym zaznaczeniem roli ofiary podejmie francuski myśliciel René Girard wywołując swoimi pracami, tłumaczonymi także na polski, ożywioną dyskusję a także ostrą krytykę. Nie jest zatem zaskoczeniem, to że w omawianym tomie właśnie jego nazwisko cytowane jest najczęściej.

Książka, która jest pokłosiem konferencji zorganizowanej przez Instytut Badań Filozoficznych w Hanowerze podzielona została na cztery części. Część pierwsza zatytułowana „Przedstawienie problemu teorii ofiary” zawiera artykuły Roberta Spaemanna i Jeana

Greisch. W części drugiej Hinderk Emrich, Fritz Hartmann oraz Gerard Gäfgen przedstawiają problematykę ofiary z punktu widzenia nauk o człowieku, pisząc o ofercie w perspektywie psychologii medycyny i ekonomii. Część trzecia poświęcona jest historyczności pojęcia ofiary i jej religioznawczym i teologicznym założeniom. Składają się na nią m. in. prace: Horsta Bürkle, który pisze o ofercie i jej znaczeniu dla teologii z punktu widzenia fenomenologii religii; Richarda Schenka, który przedstawia tytułową problematykę z punktu widzenia teologii katolickiej. W ostatniej części, zatytułowanej „Systematyczne założenia i rozwinięcia teorii ofiary” Wolfgang Kluxen pisze o ofercie jako działaniu, a Peter Koslowski przedstawia historię świata jako samoofiary Boga.

Robert Spaemann wychodzi w swym artykule od analizy znaczeń słowa „ofiara” występujących w języku potocznym oraz śledzi jego etymologię. Zwraca on uwagę, że ściśle religijne znaczenie tego słowa zostało niemal całkowicie wyparte ze współczesnego języka. Niemal, ponieważ wyjątek dotyczy Holokaustu. Termin „holokaust” wywodzi się z greckiego *holocauston*, słowa oznaczającego ofiarę całopalenia złożoną wyłącznie Bogu, to znaczy taką, podczas której zwierzę zostawało całkowicie spalone na ołtarzu. Początkowo termin ten 7w ogóle nie był odnoszony do ludzi. Na przykładzie tego słowa widać zmianę znaczenia „ofiary” w sensie daru składanego Bogu (*sacrificium*), gdzie istotny jest element aktywności, na rzecz „ofiary” jako ponoszenia skutków czyjejś przemocy, czy doznawania krzywdy (*victimae*).

Jean Greisch w artykule zatytułowanym „*Homo mimeticus*. Antropologiczne założenia teorii ofiary R. Girarda” analizuje prace najbardziej wpływowego autora zajmującego się omawianą problematyką. Ponieważ w swych pracach Girard zajmuje się zagadnieniami z pogranicza historii literatury i socjologii, psychologii i filozofii, antropologii kulturalnej i mitologii, trudno zaliczyć jego twórczość do jakiejś ściśle wyodrębnionej dziedziny wiedzy. Sam Girard twierdzi zresztą, że większym zaufaniem darzy to, co do powiedzenia ma o człowieku grecka tragedia, Szekspir czy współczesna powieść, niż socjologia traktująca człowieka jako przedmiot i dlatego mówiąc o człowieku zatracza to wszystko, co jest istotne i specyficzne dla człowieka.

Zdaniem Girarda u podstaw ludzkiego bytu spotykamy sytuacje egzystencjalne, których wyrazem są akty gwałtu i przemocy. Ujmuje on te akty nie tylko w kategoriach psychologicznych, społecznych czy biologicznych, ale przede wszystkim metafizycznych, są one bowiem jego zdaniem odzwierciedleniem stosunku jednostki do otaczającego ją świata i do innych ludzi. Gwałt i przemoc obecne są nie tylko w prawie wszystkich mitologiach ale także w większości figur i wyobrażeń myślenia archetypicznego. Mimetyczne właściwości ludzkiej natury, dążenie do naśladowania nadają kierunek i determinują działania człowieka. Objawiają się one szczególnie wyraźnie w historii. To właśnie mimetyczne skłonności powodują, że dzieje ludzkości są pasmem gwałtów i przemocy. Zemsta, odwet, bunt, przemoc są owocami mocy naśladowczej tkwiącej w człowieku a tym samym są źródłem zła przejawiającego się w dziejach ludzkości.

Książka zgodnie z zapowiedzią zawartą w tytule w sposób wszechstronny przedstawia problematykę ofiary ukazując jej znaczenie dla współczesnej filozofii człowieka.

Jacek Rabus
